

РАДОЈКО НИКОЛИЋ

**„НЕСРОДНИЧКА“ ПРЕЗИМЕНА У ЧАЧАНСКО-РУДНИЧКОМ
КРАЈУ (1822—1825)**

РАДОЈКО НИКОЛИЋ
YU 32000 Чачак
Пягова 6

УДК 39 (497.11) „1822—1825“

У чибучким тефтерима из 1822, 1824. и 1825. године убележени су житељи драгачевског, моравског и рудничког краја, односно старешине домаћинстава која су имала овце и козе.¹ Десетак година после Другог устанка у тим тефтерима за насеља на простору између Ивањице и Белановице и између Гугља и Сирче уписани су земљоделци с презименима која су великом већином изведена по србијанском „доњоземскоме обичају“ — од личних имена очева и (знатно ређе) мајки. Али, доста је презимена настало према крајевима и местима из којих се ко доселио или по занатима и занимањима којима се бавио, а понајвише по разноврсним надимцима. Та „несродбинска“ презимена, о којима ће у овом раду бити реч, откривају одакле је ко почетком XIX века долазио, чиме се бавио и каквих је телесних и карактерних особитости био. Истовремено, она обелодањују уобичајену склоност људи тог времена да презименски

део имена својих сусељана означавају према географском пореклу, професионалним улогама и личним карактеристикама.

Презимена се у овом раду схватају у најширем поимању, јер под њима подразумевамо и оно што у устаљеном данашњем значењу не спада у право презиме — сваку ознаку која ма у ком виду ближе допуњује нечије крштено име. То могу бити једна или две речи, именица или придев, атрибутски израз који, надомештајући недостатак-неименовање презимена у класичном смислу, открива ма какво својство одређеног човека. Сваки допунски назив уз лично име, свеједно да ли стоји иза или испред њега.

*
* * *

Иза Таковског устанка у ослобођену Србију нагртали су многи досељеници, па и у драгачевска, трнавско-љубићка и рудничка, односно таковско-качерска села. Долазили, добежавали, уљегали, припузивали се. Највише из Црне Горе, Херцеговине и Старог Влаха, са од старине наслеђеним братственим и племенским презименима. Али, старосели су многе од њих, бар за почетак, „прекрштавали“ називајући их друкчије, махом према првим и непотпуним сазнањима о дошљачком трагу и предеоно-месном пореклу. Надевали их: Дошљак, Дошлац, Бежанац, Бежанић, Бежанин. Дошљак је убележен у петнаест; а Бежанац у десет села чачанско-рудничког краја. Дошљак у Риђагама, Придворици, Мршинцима, Ласцу, Пријевору, Видови, Миоковцима, Горњој Горевници, Мојсињу, Остри, Катрги, Озрему, Каменици, Живковцима. Дошлац у Јездини и Озрему. Бежанци су у Паковраћу, Бањици, Ласцу, Горњој Трепчи, Остри, Мрчајевцима, Бечњу, Сврачковцима, Руднику, Каменици и Лепљу; Бежанин — у Лопашу, Бежанић — у Милатовићима. У својеврсне досељенике спадају **припузи**, било да су се доселили или, само, као домазети, привенчали. Припуза је највише у љубићко-таковским селима. Има их у Вранићима, Коњевићима, Горњој Трепчи, Мојсињу, Бресници, Вујетинцима, Тамнику, Милочају, Прањанима, Брусници, Велеречи, Невадама, Врнчанима, Козељу, Шутцима, Кнежевцу, Иванковцима. И, само један у драгачевским Губеревцима. Дошља или прижењу, неког Радојицу из Жевице старинци дочекаше као нежељеног, сумњивог и непозваног странца, па му уз име приденуше немилу одредбу — Уљез.

Тек досељеним непознаницима најпре се дознавало властито крштено име, док им је тешко било дати одговарајуће „презиме“.

Тако је неки Маријан из Придворице назван **Населица**, а неки Периша у Горњој Горевници — **Безимени**. О овом Периши није могло (на брзу руку да се сазна ни одакле је, ни од ког је рода, ни чиме се бавио, ни каквих је телесно-духовних одлика био. Зато је у званични чибучки списак ушао неодредив, као непрезименик без икаквог ближег значаја. Онима који се нигде нису лако скрашавали па су се, трагајући за што подеонијим бивалиштем, премештали из села у село, старосели дадоше презиме **Скитња**. Као Скитње у Бечњу су уписани неки Радоје, Маринко и Марко, а у Милатовићима извесни Милинко и Ђорђе. (Данас Скитњи има само у Кукићима, где су се заувек свили и бечањски и милатовићки скитачки несмирници).

Да је тек придонцим доселцима било тешко одредити друго, допунско име, показују и примери као што су: „Бокела из Лиса“ (Пухово), „Јован из Прокопа“ (Горичани), „Вучић бешлија из рудничке нахије“ (Јездина), „Јован Џамбас из Старога Вла“ (Миоковци), „Ђорђије са Сува Брега“ (Љубић), „Петар из Алина потока“ (Мајдан). Посебно су остала непозната презимена привремених настањеника — пастира из Васојевића и Старог Влаха, који су са својим стадима сишли на зимовиште у жупнину моравске долине. Они су дописивани уз сталне селске житеље, при крају списка, као **јабанци**, а таквих се, на пример, задесило у Трбушанима и Љубићу по четири. За њих је убележавано: „Симо из Васојевића“, „Рецо из Васојевића“, „Вилип Караклаја из Старога Вла“, „Стеван из ужичке нахије“. Неки од ових јабанских сточара били су власници више оваца и коза него све село у коме су се краткотрајно обрели. Поменути Симо из Васојевића имао је 500, а Рецо чак 900 грла ситне стоке кад се у свем Љубићу од седамнаест домаћинстава газдовало са свега 151 овцом и козом. Пастирски сезонски бављеници свакако су и неки Раде из Васојевића у Прељини и Ратко „из Деретина Старовлашка“ у Мојсињу. Јер, Раде је сам имао више мала од свих Прељинаца заједно, а Ратко од читавог Мојсиња. И један и други су уведени у чибучку бележницу само зато што су се ту затекли док још није кренула прва зелен по васојевићком и старовлашском горју (јер је попис вршен почетком марта, кад је од динарских виситора пролеће још далеко).

Одакле су све пристизали дошљаци, бежанци, допузи и припузи добро откривају извесна презимена узета по „одселним“ областима и местима. Долазило се из Старог Влаха, Осата, Дробњака и „Ерске“. Отуд породична имена Старовла, Осаћанин, Дробњак, Ера

(и Ерић). Старовла(ха) и Осаћана има у шеснаест, Дробњака у десет, а Ера у дванаест села. Презиме Старовла јавља се у Миросаљцима, Церови, Горњој Краварици, Ртарима, Дучаловићима, Грабу, Рајцу, Лапници, Трнави, Бечњу, Милочају, Леушићима, Руднику, Трудељу и Велеречи, а Осаћанин у Негришорима, Зеокама, Гугљу, Рошцима, Горњој Горевници, Ракови, Коњевићима, Прељини, Горњој Трелчи, Дренови, Бершићима, Озрему, Бањанима, Заграђу, Угриновцима и Пољаницама. Дробњаци се помињу у Трнави, Виљуши, Бањници, Кукићима, Пријевору, Брђанима, Катрги, Тамнику, Цветкама и Бранетићима, а Ере (и Ерићи) — у Пухову, Придворици, Лозници, Заблаћу, Рошцима, Мрчајевцима, Бечњу, Обрви, Сирчи, Прањанима, Бољковцима и Калањевцима. Неколико призимена упућује на Бибор, Пештер, Белопавлиће, Боону и Дрину (Биорац, Пештерац, Белопавлић, Бошњаковић, Дрињак). Биораца има у осам села — у Вирову, Милатовићима, Лукама, Властелицама, Јездини, Лозници, Мојсињу и Теочину. Пештерци су у Пријевору и Рајцу; Белопавлићи — у Петници, Горичанима и Ласцу; Бошњаци — у Брђанима, а Дрињаци — у Такову.

Срећу се и презимена добијена према туђим народима и земљама: Арнаутин, Бугарин и Маџар. Она су придодавана уз српске придошлице из области које су припадале или су се додиривале са Србији суседним државама. Оне су придолазиле из Арнаутлука (крајеви Старе Србије насељени претежно Арнаутима), из „Бугарске“, односно југоисточне Србије, и из Срема, који је тада био у мађарском делу Аустрије. Презиме Арнаутин се помиње у Рошцима, Горњој Горевници, Јездини, Коњевићима, Прељини, Катрги, Виљуши, Горичанима, Сврачковцима, Лалинцима, Живковцима и Срдљиковцу, а Бугарин — у Вирову, Гучи, Кулиновцима, Виљуши, Липници, Доњој Горевници, Каменици, Јарменовцима, Калањевцима и Ивановцима. Маџари су само у селима чачанске котлине (Слатина, Жаочани, Кукићи, Опланићи), али и у кабларским Јанчићима и рудничкој Јабланици. Ти „Маџари“ су повратници, који су по слому Карађорђевог устанка, а неки свакако и раније, избегли преко Саве, а по ослобођењу, иза 1815. године, вратили се на своја стара отачка ватришта. Да је таквих повратничких добеглица прилично било у околини Чачка, потврђују и три „прекосавска“ презимена: Сремац (Петница), Ирижанин (Прељина) и Швабић (Рајац, Мајдан).²

Сва остала презимена указују на најужи завичај — на родна села и варошице. Највише их потиче од пештерског села Баре (а можда и из истоименог засеока у моравичком селу Сивчина), Берана

и Сјенице. Баралија има у обе Краварице, Гучи, Пилатовићима, Брезовицама, Мрчајевцима, Шаранима и Мајдану, док су Беранци (и Берјановићи) „распоређени“ у Придворици, Слатини, Мршинцима, Бечњу, Брајићима, Велеречи и Руднику. Сеничани (али и Сенице и Сене) помињу се у Горачићима, Тијању, Мојсињу, Доњој Горевници, Мршинцима и Сирчи. Нека завичајна презимена се јављају у по три до четири села: Шапоња (Гуча, Премећа, Пријевор, Милићевци); Трнавац (Тамник, Коштунићи, Бранетићи, Штавица); Врана³ (Миросаљци, Ртари, Бранетићи, Рудник); Пазарац (Јежевица, Слатина, Бечањ); Рудинац (Дубац, Властелице, Лазац); Липанин (Лазац, Обрва, Лађевци); Корићанин (Каона, Лађевци, Брусница); Буђевац (Горња Горевница, Мојсиње, Тамник); Левајац (Лађевци, Бечањ, Мрчајевци). Доста је и других свакојаких доселачких презимена: Колашинац, Ровинац, Страњанац, Брезовац, Подгорац, Суводолац, Поломац, Гостиљац, Морачанин, Увчанин, Штављанин, Гучанин, Бинићанин, Буковичанин, Комадина, Косатица, Лопатница, Кривача, Бураћа... За понека се веома тешко распознаје да су „селска“, јер су настала од назива забитих и незнатних сеоца, засеља, џемата и потеса чији се траг и у сећањима и у земљописним картама изгубио. Ко ће да пронађе да су Крљанци (Зеоке) из остатијског засеока Крљани; Чакајци (Слатина) са брда Чакаје у Трешњевици; Мелајци (Слатина) из Мелаја код Коштан-поља; Трћани (Премећа) из јаворских Трћа (одавно преименованих у Смиљевац); Гошевци (Прислоница) из пештерског Гошева; Кијевци (Мрчајевци) из Кијеваца код Сјенице; Белкапе из истоименог засеока моравичког села Шареника.

Нека презимена (која су данас наизглед надимачког типа) у ствари су стара братственичка имена донета са црногорско-херцеговачких брда. Тако су, на пример, Зимоње братство у Гацку, Шибалије у Дробњаку, Торомани у Његушима, Зрзуле у Пиперима. Ако не братственичка, а оно породично-родовска презимена, свакако су и Ајдаче, Јелуше, Шипете, Ђураке, Кувеле, Воркапе, Крупежи, итд. Затамњеност њиховог значења је отуда што су поједина романског порекла, а поједина прастари надимци наслеђени из досељеничких постојбина.

Извесна „месна“ презимена нису по местима одакле се доселило, већ по деловима села (засеоцима, потесима) у којима се живело. Тако се у Миоковцима нашло презиме Зовљанин (по потесу Зове), а у Остри — Мочилац (по потесу Мочила). Засеочке презименске одредбе су и ове: „Иван из Бреста“ (Вича), „Паун из Сикире“ (Ду-

чаловићи), „Ђорђије са Сува Брега“ (Љубић), „Марко из Вољавче“ (Тамник).

*
* * *

Прилично је презимена постало од професионалних улога, односно од занимања и заната или, како је то у свом Рјечнику записао Вук Караџић, „од каке службе или од каквога особитога посла“. Она су давана само по непољопривредним и непастирским занимањима, па нема ниједног житеља са породичним именом Сељак, Земљоделац, Тежак, Ратар, Сточар, Пастир, Чобанин. За занатско-занимљиве презиме изборили су се једино они који су успели да се приметније издвоје из послова широког сељачког staleжа.

Најчешће презиме по занату не указује ни на какво одређено занимање, јер је означено уопштеним изразом Мајстор, а затим долази Ковач и Терзија. (У обзир се не узимају презивања на ић — Мајсторовић, Ковачевић и Терзић, међу којима је Ковачевића највише. Има их у 28 села, док је Мајсторовића и Терзића кудикамо мање. Тако су се презивали синови и унуци мајстора, ковача, терзија, без обзира да ли су се бавили или нису тим занимањима.) Сигурно је да се Мајстор у првом реду односи на дрводеље, и то само оне који су градили куће брвнаре, вајате, млекаре и качаре. (Зато и нема изричитог помена ниједног дрводеље или дунђера.) Презимена настала од појединих „ситнијих“ дрвенарских заната су: Стругар, Колар, Чутурџија, Самарџија, Брдар и Чанчар. Она која упућују на обраду метала, осим већ наведеног Ковач, су: Калаџија, Кујунџија и Туфегџија (пушкар).⁴ Сем Терзија, за мајсторе одела једино се као презиме, и то веома ретко, јавља Ђурчија. (Пошто се Абација не помиње ниједном, сви су изгледи да је термином терзија у првој половини XIX века потпуно „покриван“ и израз абација.) Од осталих „презименских“ заната срећу се: Лончар, Седлар, Мутавџија (покривчар, струнар), Бојација, Баруџија, Чикириз (каменорезац). У Дубцу је убележено презиме Ваљар, по мајстору који је, избијајући „редац“, припремао сукно за терзијско и абацијско кројење, док је Дрндар, који је растресао вуну, поменут једино у Остри и Бечњу.

Ту су и презимена по занимањима у оквиру којих су се ма на који начин припремале и послуживале намирнице за јело и пиће: Воденичар, Брашњо, Анџија, Бозаџија, Анџија, Меанџија, Каванџија, Музикрава. Има и прилично презимена добијених по војничко-рат-

ничкој и државно-управној служби, као што су: Солдат, Катана (коњаник), Буљубаша, Каплар, Пандур, Сеиз (коњушар), Биров, Пудар. У остале „занимајуће“ називе спадају: Девеџија, Кириџија, Доганџија (соколар), Чамџија, Крманаш, Коњодер, Клисар (црквењак), Трговац. (Занимљиво је да је остао траг само о једном трговцу, неком Радивоју из Зеока, који се, свакако, бавио куповином и продајом стоке. Могућно је да правих марвенокупаца непосредно по Другом устанку није међу обичним сељацима ни било, јер је сву сточарску трговину у то време водио кнез Милош са неколико својих велетржних ортака.) У Придворици су именовани неки Антоније и Паун Ајнаџићи, чији је отац морао бити ајнаџија — мајстор који је израђивао и продавао огледала.

Занимљиво је да су свештеници најчешће без породичног презимена. Убележавано је: поп Дмитар, поп Мијат, поп Раваило. Ако се имао почасни чин проте, и он се дописивао (Поп Павле прото, Прото поп Арсо). Попови се првенствено помињу у селима у којима су постојале цркве, а њихови се потомци бележе као Поповићи. Проте се јављају само у Гучи и Такову, а Протићи — једино у Гучи. (Среће се и презиме Попадић, изведено од речи попадија.)

По неким презименима сазнаје се у којим је местима било појединих ретких занимања. На Руднику се помињу тројица девеџија, а у Страгарима — тројица туфегџи(ћа). Пошто је Рудник за време Турака био јако управно-војно средиште, у њега се из даљних крајева царевине долазило и на девама—камилама, па је природно да се баци у њему појаве гоничи камила — девеџије. У Страгарима је постојала чувена барутана, а тамо где је барут, место је и мајсторима за израду пушака — туфегџијама. У драгачевском селу Лиси, на граници према босанском пашалуку, где је редовно била погранична стража и логориште војника, забележена су презимена Пандур, Солдат и Логоревић. Такође није случајно што се само на Руднику нашло презиме Караула, односно Караулаћ: на стражарницама рудничког града увек се караулило, а у Цветкама, селу са најстаријом школом у рудничком Поморављу, презиме — Ђак. Пудар се једино помиње у Бањици, у којој је било доста добрих винограда, које је требало чувати, а Чикириз једино у Ргима, где се свакако и зачело најстарије професионално чикиризовање у Драгачеву.

Лако је уочљиво да је већина старих заната—презимена пореклом из турског језика, на шта, поред осталог, указује и чест наставак **џија**: Самарџија, Мутавџија, Анџија, Туфегџија, Кириџија, итд. Она су „терминолошки“ остатак дугог робовања под Османлијама.

Сва наведена презимена односе се само на људе који су се одговарајућим занатима и занимањима лично бавили, док су се њихови потомци презивали на **ић**: Катанић, Туфегџић, Самарџић, Чутурџић, Кујунџић, Лончаревић, Седларевић, Стругаревић. Осим ових, срећу се и „занимајућа“ презимена: Суруџић, Качаревић, Касаповић, Катранџић, Свирачевић, Трубић.

*
*   *
*

Највише је презимена—надимака. Нађено их је преко две стотине. Надимци су давани на основу непосредних чулних утисака о разним личним карактеристикама особа — по телесним и духовним одликама, по називима животиња и биљака, ствари и предмета, као и по начину испољавања у свакидашњем понашању. Неки су нејасног значења и претпостављеног порекла пошто су настали у давнија времена, у различитим друштвеним и животним околностима, са присуством ономатопејских гласова и слогова и примесом елемената из страних језика, посебно турског. Сви су строго индивидуализовани, јер указују на личне вредности и до танчина одговарају ма по чему изузетним, издвојеним и „обележеним“ појединцима и породицама. Отуда се сасвим ретко које понавља.

Повише је надимачких презимена добијених према видљивим телесним особеностима човека. Нека указују на општи изглед као што су: Дугоња, Дугачки, Мали, Дебели, Мршо, Криви, Згуро, Сакати, Габор, док нека откривају посебности на основу својстава појединих делова тела: Главоња, Дрљо, Брадоња, Ђосо, Плећо, Гузоња, Гушанац, Чупо, Белобрк, Глуви, Ђело, Ђелави, Ђелобаба, Чоло (сакат у руку), Топал (хром). Покоја упућују на боју лица, очију и косе: Црни, Каро (црн), Караџа (црномањаст), Бели, Беланац, Грао, Зелен, Зељо, Жујо. Неколика су дата према зрелој старости: Старица, Стари, Старо, Матори, Ђедо. На телесни изглед упућују и надимци Баласура (човек који је балав) и Карабасило (човек сличан прикази, авети).

Надимци према духовно-карактерним особинама могу се разделити на две основне групе: на оне који означавају живе, брзе, оштре, грубе и нападно надуте људе и на оне који су мирни, спори, тихи и безвољно млаки. У прве би спадали: Бешњо, Бајага, Зверота, Алавук, Дивљак, Дуран, Муња, Буна, Брза, Брзода, Ђилас, Врцало, Жустра, Пево, Оцокоља, Стовраг, Клиндуп. А у друге: Млакоња,

Свилоња, Свиланац, Смољо, Бабоња, Плачо, Тумарало, Непрдиловић, Дангубић. Већина оваквих надевака су подсмевачко-погрдни, а нарочито они који указују на неспособну, безвредну и неугледну особу (Шуша), или на глупаву и будаласту (Ћалов), или на шашаву и ћакнуту (Звркета). Сви су изгледи да су презимена Ћалов и Звркета наденута по основу „противности“ и одударана: Ћалови из Зеока и Звркете из Негришора дали су веома паметне и предузимљиве људе. Да ли су се они за време Турака морали да праве ћаловасти и звркасти да би избегли неке опасне околности и обавезе или су их, као необичног умног устројства, сами њихови „нормални“ сусељани сматрали ћакнутим и зврковитим. У веома необичан, али похвалан, надимак спада Самотвор, који се једино јавио на Руднику. Да ли је њиме означен самотворни самоук?

По животињама надимци су првенствено давани да би се назначила нечија духовна или телесна особеност којом се иначе одликује одговарајућа животиња. Они су и по дивљим и по питомим животињама, често по птицама и називима паса, волова и коња: Зец, Зекавица, Јеверица, Лисица, Срна, Шебек (мајмун црвене стражњице, али и: ругоба, ђаво), Тица, Пупавица, Жуња, Ђук, Креја, Кучко, Гаров, Кусаћ, Бусоња, Галоња, Рогоња, Шаргоња, Кулаш, Мачак, Двизац. (И надимци Зверота и Зимоња могу бити по називу вола.) По биљкама или по било чему што на њих опомиње надимака је мање, Ту су: Клица, Травчица, Мирођија, Крушка, Шљиво, Јечменица, Лужњак, Тутун (дуван), Пластан, Пластоња, Поздер.

По стварима и предметима (али и по алаткама и оружју) надимци су надевани или онима који су их израђивали, или са њима служили, или имали било какву посебну животну везу са њима. Гдекоји од њих, посредно и околично, откривају и извесна духовна својства. У такве надимке спадају: Кора, Коруга, Крпа, Шило, Шилњак, Кука, Полуга, Затега, Котур, Сатара, Клинац, Поњава, Бућа, Тамбура, Курсабља, Стријела, Топуз, Штуле, Варкаш, Крлат.⁵ Неколико их је дато по одећи и обући или по њиховим деловима: Гуња, Кићенка (капа с китом), Пртењак (по пртеном оделу), Обућина, Опанчина, Опута, а гдекоја по прехрамбеним намирницама (Масло, Маслаћ, Скорупан, Печењак).

Остала презимена—надимци су разноврсног корена и значења: Баласура, Воздилер, Бунтула, Власоња, Врндило, Глибо, Глуша, Диван, Дрндо, Дрнко, Дуко, Зајо, Зуц, Јапош, Калајица, Калан, Карабасило, Коцопеља, Крло, Крца, Мушо, Осеђија, Пејица, Плазина, Порча, Пропад, Пудеља, Пуљко, Пумпало, Репо, Салајица, Сечиван, То-

врља, Тотрк, Трубоња, Тупаља, Ђебо, Ђобо, Ђулуп, Ђурулија, Чарко, Чворо, Чивутњак, Чито, Шијак, Ширац, Шолаја, Шундо.

Прилично је надимака којима је порекло у турском језику. Међу њима су: Каро, Караца, Кудуз (велики топ), Валија (гувернер једне покрајине), Топал, Чоло, Тутун, Чалук (пљашљивац, сметењак), Ђулумар (ђулум — топуз, буздован), Ђибар (поносит, достојанствен, леп), Цибур (охол, надут, самодопадљив), Бешлија (најамни турски војник коњаник), Шебек, Караула, Адија, Ефендија (господин, господар), Чантроња—Чантрак (чантра — кожна торба; чантрав — који радо чантра, чангрисало), Сеирдија (онај који проматра, који разгледа). Надимци узети према муслиманским именима су Абаз, Дуран, Зуко, Јашар, Салем и Смајо. Међутим, презиме Коломбаћ (Мрчајевци) је арбанашког порекла, а Ира (Таково) — мађарског. Коломбаћ означава врсту кукуруза, а ира — уштављену овчју кожу. (Данас се Коломбаћи презивају Тошићи, а Ире — Ирићи.)

Без обзира када су и како настали и с ког су језичког изворишта, доста је надимака са неизвесним значењем и недовољно познатим кореном. Њих нема ни у најопширнијим речницима нашег језика или, пак, неких има, али су без назнаке правог значења. (Само је за покоје наведено да су презимена, али не и шта она значе.) У такве надимке, поред осталих, спадају: Бајчиша, Булија, Бунур, Витака, Гичо, Денбура, Дердар, Дрпљан, Ђушаја, Зурца, Колат, Кратуљ, Курђуба, Обараш, Поврен, Сотура, Ставрља, Сусур, Тосун, Трандала, Ђизер, Ђубрк, Ђувер, Ђућа, Цогољ, Чоктан, Чопак, Чорло, Чпрљак, Чпрљо, Шуљага, Шундер.

Ево значења неких надимака: Алавук (алав човек, прождрљивац), Бајага (свађалица, инација), Басара (врста народног кола), Булат (челик, на персијском), Варата (коритасто дрво које се ставља испод кола на ваљарици — да вода боље тече),⁶ Водоплав (поплава), Брзода (брзоход), Глуша (потпуна тишина, мртвило), Гуцула (од гуца — мушка игра на селу), Затега (веза, спојница; уже којим се нешто затеже), Згуро (жгољавко, гуравко), Дуран (дурљив, напрасит, осоран човек), Козодер и Козомар (рђаво време, кад цркавају козе), Крушколом (врло крупан, незграпан, а обично глуп човек), Крца (одвећ јак и лош дуван), Крља (крпељ, али и пањ и чокот), Дридо (брбљивац, наклапало), Клиндуп (уображен, надмен човек), Парагун (врста старинске пушке), Рњак (хрњав човек, с рапукнутим или разрезаним уснама), Тепац (скитница, пробисвет, мангуп), Типса (стипса), Товрља (брбљивац), Тотрк (куцање, ударање детлића), Тресач (дрндар, човек који дрнда вуну), Цикота и Цико (од цикот: цика,

вриска), Цић (јака, велика студен), Чубра/ш/ (особа чубрастих односно малих или осакаћених ушију), Цоца (надимак од Ђорђе), Шијак (подсмешљив надимак којим се узајамно називају становници више крајева због разлика у говору), Шута (име одмила од шут, шутаст, а можда и од шутати, ћутати), Шундо (од шундати, шуњати).

Од већине наведених „очинских и дедовских“ надимака изведена су потомачка презимена помоћу наставака **ић**, **вић** и **е/овић**, као што су: Ацић, Белановић, Беловић, Белић, Белобрковић, Бркић, Брковић, Брашњевић, Врцаловић, Галовић, Глибић, Гушанчевић, Дангубић, Дрндовић, Ђиласовић, Ђуракић, Жујовић, Жуњић, Затежић, Зечевић, Јашаревић, Калановић, Клинчевић, Крловић, Крушкић, Малић, Мршић, Опугић, Перлић, Плазинић, Пластоњић, Плачић, Полужић, Поњавић, Срнић, Стријелић, Тепчевић, Торомановић, Ђаловић, Ђебић, Ђелић, Ђурулић, Џикић, Чалуковић, Чарковић, Чворовић, Чолић, Чубрић, Шапоњић, Шљивић, Шугић.

Поред ових срећу се и бројна презимена настала од имена из милоште, заштитних имена и упоредних облика разних личних имена и надимака. За нека од њих данас се не тако лако распознаје да су изведена од „именског корена“. У таква презимена се убрајају: Бабић, Бекић, Белић, Бешевић, Браловић, Бушић, Гачић, Гачовић, Гигић, Гогић, Голић, Голубовић, Гордић, Грбић, Грбичић, Грковић, Дукић, Ђикић, Ђиновић, Ичелић, Јазић, Кандић, Кићевић, Крњић, Кулић, Кулишчић, Курговић, Кусовић, Лешевић, Ломић, Маћић, Мациановић, Мегич, Пеканић, Пердовић, Планић, Планојевић, Пуретић, Пуцић, Равић, Сталетић, Стањевић, Таловић, Тановић, Турешић, Тутић, Трнинић, Ђосић, Ђусловић, Шаиновић, Шукић, Шуковић.

Остала презимена постала су од мање-више препознатљивих надимачких корена у којима се назире називи биљака, животиња и ствари или неке личне телесне и духовне особине (а има их доста и нејасног порекла и замагљеног значења). Нека упућују на личне карактеристике (Глушић, Глушчевић, Играловић, Лелековић, Слеччевић, Спрженовић, Траљевић, Тумараловић, Тупаљевић, Узуновић, Чукљевић, Чулкивић), а нека на биљни свет (Броћић, Буквић, Јасичанин, Каћунић, Цвеклић). Сва друга, негруписана „по врстама“, наводимо по азбучном реду: Авејић, Акшамовић, Аповић, Аџемовић, Бакић, Баковић, Бачевић, Баронић, Беновић, Бимбуловић, Брдић, Брндић, Бурмазовић, Буројевић, Буртовић, Бучуровић, Виројевић, Временац, Вурутовић, Геовић, Громић, Делић, Дерлевић, Драмлић, Ђондрић, Ђумић, Жагрић, Зикић, Зиндовић, Зјајић, Јасурџић, Језановић, Јонтулић, Камарглавић, Капетановић, Кецовић, Колаковић,

Кораксић, Кричевић, Кумурић, Курезић, Кустуровић, Кутлешић, Кушић, Логоревић, Љаљевић, Манговић, Опурковић, Палалић, Папић, Париповић, Пеловић, Пенезић, Пицаковић, Планинчић, Пралевић, Раловић, Ремић, Ризнић, Рогић, Рупић, Сарајчић, Старчевић, Стикић, Тмушић, Ћубовић, Узић, Царевеић, Циглић, Црњаковић, Чарапић, Чеканац, Чековић, Чивовић, Чурлић, Шарчевић, Шевић, Шеривовић, Шићевић, Шкипић, Шошић, Шукаљевић.

Поједина и од ових презимена су изведена од речи из турског језика. На пример: Акшамовић (акшам — први мрак, сутон), Аџемовић (Аџем — Персијанац, неарапин), Делић (делића — јунак, силовит човек), Драмлић (драмлија — крупна сачма за ловачке пушке), Куртовић (курт — вук), Ћосић (ћоса — човек без браде и бркова), Узуновић (узун — дуг, висок), Шаиновић (шаин — соко), Шеривовић (шериф — частан, племенит, угледан; првак).

*
*   *
*

У старија времена (пре ослобођења од Турака и деценију—две по њему) за многог сељака, посебно тек досељеног и сиротног, устале презиме у правом смислу није ни постојало. Оно није ни било од богзна какве потребе у суженом заселачко-џематском окружењу у коме се и најдаљи истоселац могао појачаним грлом дозвати, па су се сељаци у свакидашњем практичном раду и опхођењу међусобно звали, и обраћали, по личном имену или по неком надимку. И сам Вук Караџић је забележио да је и у његово доба био обичај „да се многи људи познају и зову више по крштеном имену него и по каквоме презимену“. Од тих „уско-дозивних“ имена постепено се прелазило на шира, која су се устаљивала и учвршћивала писаним начином у разним званичним службеничким списковима и судским документима. Зато је и у чибучким тефтерима уписано прилично житеља без икаквог презимена. Само: Радован, Вуксан, Јевто, Вилотије, Станиша, Теофило, Петроније, Тодосије. . . У Заблаћу је 1822. године убележено чак 57 одсто безпрезименаца, а већ после две године сви су они добили неку презименску допуну: Рако **Ђелави**, Симеун **Вучковац**, Марко **Дрлупа**, Радивоје **Котур**, Миливоје **Бабић**, Илија **Ерић**. Итд. Отачествена административно-правна служба је захтевала све већу одређеност, прецизност и сталност у именовању својих поданика. За њу је било мање важно како се сељаци међусобно, у комшилуку, незванично казују и позивају, а више како их ваља озва-

ничено у тефтере писати. Тако је и поменути дошљак у Придворици најпре био само Маријан, а ускоро потом Маријан Населица. Запажа се и да је најсиромашнијим мештанима, који су слуговали и надничарили, презименска одредба — Слуга и Аргат.

Чак су и носиоци локалне световне власти (слично као и код свештеника) готово без презимена. Сеоски кмет и кнежински кнез имају само лично име. Убележавано је: Стојан кмет, Петар кмет, Ђорђије кмет, кмет Маринко. Кнез Максић, кнез Богић, Филип кнез. Ама баш ниједном кмету није означено право презиме (по оцу или мајци), док понеком кнезу јесте. Тако срећемо: „Кнез Јован Лазић“ (Сврачковци), „Кнез Ђурђе Остојић“ (Обрва), „Кнез Атанаско Мијаиловић“ (Бершићи). Без породичног имена су и калуђери, па се у чибучким тефтерима чита: Радисав калуђер (Дучаловићи), Јосиф калуђен (Прислоница), Дуовник Ђеросим из Благовештенија (Страгари). У Риђагама се нашло и презиме Калуђерски.

Који су разлози „прескакања“ и прећуткивања породичног имена овако виђеним људима? Кмет и поп нису за сељака ни били важни по правом презимену, већ по власничко-професионалној улози и моћи. У селу су један кмет и један поп. Никога није занимало какво је очево или мајчино име онога који наплаћује данак и позива на кулук и онога који свети водицу, крштава децу и опевава покојнике. Кметовска палица и свештеничка мантија били су довољни да одреде „презиме“. Кмет је — кмет, поп је — поп. Међутим, за кнезове, вишу, „ређу“ и даљу власт, презиме је махом било уобичајено. Као знатнији људи, они су у нахији и отечеству већ познати не само по крштеном, кумовском, имену већ и по томе како су им се стари звали и писали.⁷

Разумљиво је да су и све удовице без презимена. Строги ратничко-племенски патријархализам није им признавао право да буду носиоци имена породично-родовске лозе. Од њих око сто (колико их је у чибучке тефтере уписано) ниједној није наведено ни презиме, ни како јој се брачни друг звао, ни да ли је имала какав надимак. Оне су само удовице и ништа више: Стана удовица, Круна удовица, Марта удовица, Неранца удовица... Понека, која је била замакла у позније године, означавана је као баба: Аранђија баба, Баба Лепосава, Баба Јелица. Од тих удовица, којих је било много после силних изгибија устаника у бојевима Првог и Другог устанка, постало је презиме Удовичић (Лисице, Горња Горевница, Коњевићи, Доња Трепча, Мојсиње, Остра, Тамник), али су она кудикамо чешћа

по њиховим личним именима: Станић, Ружић, Марић, Јелић, Јањић, Недић, Анђелић. . .

* * *

Име је лични назив човеков који, на предлог кума и уз пристанак породице, по благословом озваничи и крстом озакони одмах по рођењу. Кумови су увек били добронамерни, па је име свакад мање-више и од родитеља радо дочекано и прихваћено. Са многим презименима, а посебно оним која су произашла од ругалачких надимака, то није случај, јер је њихов надевач комшилук, неретко подсмевачки и „осветнички“ расположен према појединцима, нарочито онима који су били нежељени дођини или с неком уочљивијом телесном ити карактерном маном. И Вук Караџић је у свом Рјечнику забележио да се неки надимци надевају „изван куће, понајвише подсмјеха ради“. Отуда је знатан број оваквих „однемила“ добијених надимака-презимена у већој или мањој мери заједљиво поругљив па су њихови носиоци били ради да их се што пре отресу у корист неког новог, доличнијег. (Но, поједини „грдни“ надимци нису давани ради поруге и увреде, већ су имали заштитничку улогу. Поуздано се, на пример, зна да су Чоло, Дуран, Крњо, Курта, Мушо, Рњак, Туре и Шуша заштитна имена.)

Променама су захваћена и недовољно учвршћена презимена, а то су она која су постала по занимањима и занатима. Она су, свакако из несигурности да ли су „права“ или су, пак, само ознака професије, у тефтере уписивана „помешано“: и великим и малим почетним словом. Тако су мајстор и ковач чешиће бележени великим, а терзија малим, док су воденичар и биров, као и слуга и аргат, записивани само малим словом. Почетна слова осталих „занатлијских“ презимена су час велика, час мала. Код надимака је друкчије. Они су свагда са великим почетним словом, са изузетком оних који су „придевске“ природе: дугачки, криви, сакати, црни. . .

Многа од првобитних, привремених и често неправичних, презимена одавно су напуштена. Потомство досељеника и државна управа су их, из породичних и практичних разлога, преименавали по очевима и дедовима (ређе по мајкама и бабама). Тако су безмало сасвим ишчезла презимена Старовла(х), Осаћанин, Арнаутин, Бугарин и Маџар. Само је прилично остало Бугарића и Маџаревића. Нарочито су нестале „погрдне“ и „унижавајуће“ означенице, па нигде није задржано фамилијарно име Дошљаковић, Припузовић, Бежа-

новић, Уљезовић. Нема ни презименских одредница које ма у којој мери могу да подсете на нешто исмевачко и недолично: Трћанин, Шароња, Кулиза, Шапоња, Ђелкапа, Кукољ. Из сличних разлога нека су се „ублажила“ преображавањем помоћу придодатог завршетка **ић**. Од Врана је постаало Вранић, од Пуза — Пузић, од Ера — Ерић, од Комадина — Комадинић. Највише је замена учињено према прводосељеном претку. Од Павла Буковичанина настали су Павловићи (Каона), од Симеуна Раздољца — Симеуновићи (Негришори), од Пауна из Сикире — Пауновићи (Дучаловићи), од Божа Гошевица — Божовићи (Прислоница). Итд. Само су они којима је био милији завичајни корен од предачке крвне вреже прихватили да доживотно, и за све нараштаје, срасту са именом напуштеног краја: Биорци, Пештерци, Рудинци, Ровинци; Каранци, Гостиљци, Поломци, Доловци; Штављани, Мечани, Лишани, Равничани. . .

Нестали су скоро и сва надимачка презимена, у првом реду она са значењем поруге и увреде. Нема одавно ниједног Карабасила, Дугоње, Згура, Чупа, Звероте, Млакоње, Баласуре, Смоља, Бабоње, Крпе, Шебека, Кучка, Гарова, Рогоње. Нема ни Крушколома, Ставрље, Чпрља, Трпутле, Алавука, Дрљпана, Товрље, Репа, Кусаћа, Зурце, Клиндупа. . .

Оваква краткотрајна презимена су, рекосмо, све брже добијала замене готово искључиво по крвним прецима и уједначавала се наставком **ић**. На то указује чињеница да су, четрдесетак година доцније, у пописним државним књигама из 1863. године, безмало сва презимена према именима очева и дедова. Само је гдекоје по месту из кога се ко доселио, а скоро ниједно по занимању и надимку. Сваки дошљак, занатлија, слуга и просјак има уљуђено и пристojно презиме према личном имену неког од најближих предака. Све што је опомињало на било шта недолично, а нарочито на подругачку, потцењивачку и омаловажавајућу реч — ишчезло је у непомен. Било је то у дубљем психолошком и социолошком интересу појединаца и у практичном циљу државне администрације. Такође су и удовице породично ближе одређене. Уз навођење ком су мужу припадале, постало им је и презиме познато. Али, не свима. Јер, убележавало се: „Круна поч. Васе, удова“, „Станица, удова Петрова“, „Стана поч. Петронија Андрејевића“, „Стака удова поч. Вула Пантелића“, „Атексија жена Мијаила Карамарковића“, „Стоја жена поч. Јанка Ерића“. Уместо удова све је чешће уписивано — жена.

*

* * *

Чибучки тефтери су у почетку кнез-Милошеве владавине служили за убирање данка на овце и козе. Да се зна колико ко гроша и пара да плати на грла и торове. Данас, они из даљине опомињу да се разаберемо одакле смо се, када и рашта у Поморављу и Шумадији обрели и како нам се древни прводоселачки род звао и писао. Чибучке бележнице су сада најстарији и најправоснажнији писани извор за препознавање далеких дошљачких коренова, ишчезлих старих заната и занимања и склоности народа да своје ближње именује духовитим надимцима, у чијем је настајању често било и горког хумора и правог стваралачког надахнућа. Стара „несродничка“ презимена (нарочито надимачка која носе карактеролошки печат личности) упосебљенија су, „сопственија“, сликовитија и пунија животним истинама од данашњих, добијених по случају одабраним крштеним именима прародитеља. Она су жива језичка спона са стварним бивањем предака и сигуран кључ за пуноправно разумевање живота оних који су први отпочели да пребивају у поустаничкој слободи. Њима је обележено преломно време у којем се од вековног усмено-комшијског звања, казивања и позивања по први пут прелазило на писано, управно-државно. Тада је и започињао обичај да и деда и син и унук засвагда, „од кољена на кољено“, имају исто, заједничко презиме. Овај спис је својеврстан „старински“ презименослов, који колико-толико употпуњује досељеничку, привређивачку и духовну слику народног живота с почетка XIX века.

НАПОМЕНЕ

1. Овај рад је заснован на чибучким тефтерима објављеним у зборнику Међуопштинског историјског архива у Чачку „Изворник“, бр. 2 (1982), 4, 5, 6, 7, 8, 9 (1987—1992); приредили: Радош Ж. Мацаревић и Драгољуб М. Павловић.

2. Од несрпских „народности“ појавила су се у улози презимена само по једном Каравлах (Страгари) и Циганин (Ртари). Иако је Цигана било у доста села, они се у чибучким тефтерима не помињу јер се, као ковачи и свирачи, нису ни бавили гајењем стоке.

3. Презиме Врана може да буде и од надимка Вран/о/ и по птици врана, а не само по селу Вране (које се налази код Ариља).

4. У заграде ће се стављати значења само оних речи за које се сматра да су већини читалаца непознате, а које се у даљем тексту неће накнадно објашњавати.

5. Варкаш/е/ значи: дрвена алатка којом опанчари затрљавају рупице на опанцима и шарају врчанице (а свакако и занимање које се том алатком обавља), а крлат — штенара, али и мачје котилиште.

6. Можда Варага означава и „стругача“ излужене коже за опанке прешњаке, јер *вараговати* (мац.) значи: стругати излужену кожу, а *варагов* — нож којим опанчари чисте кожу од меса.

7. Ако је неко имао чувенијег оца, он се могао „позивати“ не по очевом личном имену, већ по његовом друштвено-професионалном положају. У Прислоници је убележен Вук *Мутагов* (син војводе Лазара Мутапа), а у Такову — *Васо Прогов* (син проте Арса).

NOMS NON PATRONYMIQUES DANS LES RÉGIONS DE TCHATCHAK ET DE RUDNIK (1822—1825)

Dans les defters de tchibouks (rôles d'impôt) pour les années 1822, 1824 et 1825 on trouve bon nombre d'agriculteurs des régions de Dragačevo, de Moravice et de Rudnik dont les noms étaient formés, d'après les régions et les localités d'où ils étaient venus ou d'après les métiers qu'ils pratiquaient, mais, le plus souvent d'après les surnoms par lesquels on les désignait. De tels noms révèlent le pays d'origine de ceux qui, au début du XIXe siècle étaient venus s'établir dans le bassin de la Morava et dans la Choumadia, l'occupation de ceux-ci, ainsi que leurs propriétés physiques et leurs traits caractériels. En même temps, ces noms rappellent l'habitude de la population autochtone de l'époque de donner aux nouveaux-venus les noms d'après leur pays d'origine, leur occupation et leurs caractéristiques personnelles.

Dans le présent texte on entend par noms les mots qui, à en juger par leur signification actuelle établie, ne sont pas de vrais noms; il s'agit de toute désignation qui, sans n'importe quelle forme, est ajoutée au nom de baptême d'une personne. Il peut être question d'un ou de deux mots, substantifs ou adjectifs, attributs qui, se substituant au nom de famille au sens classique, indiquent une caractéristique d'un individu. La place de cette désignation n'a pas d'importance: elle peut figurer indifféremment avant ou après le prénom.